

Tres reflexions per a un país: *Nosaltres, els valencians de Fuster* entre *Notícia de Catalunya* de Vicens Vives i *Els mallorquins* de Josep Melià

Pau VICIANO
Universitat de València

El mateix any 1962, pocs mesos després de la seva sortida, un exemplar de *Nosaltres, els valencians* havia creuat l'Estret i era llegit —i rellegit— entre els murs d'una caserna de l'exèrcit espanyol a Melilla. Ho conta Josep Melià, que aleshores hi estava complint el servei militar. El jove es va veure tan colpit per l'assaig de Fuster que es proposà d'escriure un llibre semblant per a Mallorca.¹ De fet, en la ressenya primerenca que en va fer Josep Maria Llompart en el *Diario de Mallorca*, ja s'hi havia exposat la urgència de disposar d'una reflexió equivalent a la de Fuster per a les Illes: «¿Cuándo tendremos en las manos un libro que se titule *Nosaltres, els mallorquins*, o mejor, si se quiere, *Nosaltres, els balears?*».² I qui —podem afegir— podria haver assumit aquest repte? Prohoms de la cultura com Francesc de Borja Moll o el mateix Josep Maria Llompart haurien estat els candidats naturals, però dubtaven davant la manca d'estudis previs, especialment relatius a la situació socioeconòmica insular.³ Josep Melià, en canvi, va tenir la gosadia juvenil de tirar endavant el projecte. A la tardor de 1962 es va presentar a les oficines de l'editorial Moll per exposar-lo al mateix Josep Maria Llompart. La reunió va resultar descoratjadora. D'una banda, Jaume Vidal Alcover, que acabava de ressenyar *Nosaltres, els valencians* al diari *Levante*, va insistir en la inexistència de la informació necessària i, de l'altra, el nivell tan alt que havia marcat Fuster intimidava qualsevol temptativa posterior —almenys així ho va entendre Melià. En qualsevol cas, un al·lot de vint-i-cinc anys no semblava el candidat més adequat per a l'empresa. Així i tot, Melià va perseverar, escrivint en el temps que li deixava

1. Josep MELIÀ (1967), *Els mallorquins*, Palma, Daedalus, p. 21.

2. *Diario de Mallorca* (21 juny 1962), citat per Gabriel ENSENYAT PUJOL (2022), *Fuster i els mallorquins. El debat identitari a la Mallorca tardofranquista*, València, Tres i Quatre, p. 57-58.

3. Gabriel ENSENYAT PUJOL (2022), p. 71.

lliure el treball d'advocat a Madrid i fins i tot durant el viatge de noces. Cinc any després de la ressenya de Llompart, l'any 1967, el lector tenia a les mans l'assaig *Els mallorquins*, amb pròleg de Joan Fuster. L'autor es confessava conscient del risc del seu atreviment: «Pitjor encara [deia] que si pensés que el meu llibre clou una trilogia, les dues primeres fites de la qual serien la *Notícia de Catalunya* de l'inoblidable mestre Jaume Vicens i Vives i el mateix llibre d'en Fuster».⁴ Però, de fet, les tres obres, amb les seves diferències, han representat aquesta trilogia, tres reflexions per a un país possible.

Nosaltres, els valencians és, així, la baula que uneix l'obra de Vicens amb la de Melià. L'assaig de Fuster, escrit en plena maduresa com a escriptor i en un moment de gran projecció cívica, era la rèplica, el complement, que Vicens havia demanat en *Notícia de Catalunya*: «Valencians i mallorquins ens han de donar ajut per a realitzar aquest propòsit d'introspecció col·lectiva. Ens plauria que portessin llur contribució a la tasca de conèixer-nos íntegrament». I afegia: «Indiscutablement, ells han de dir-nos també què són i com es troben ancorats en el port de la nostra mentalitat comuna».⁵ Ara sabem que el llibre de Fuster tenia l'origen en un encàrrec primerenc de l'editor Santiago Albertí, que li va demanar explícitament un llibre semblant a *Notícia de Catalunya* per al cas valencià. Finalment, la proposta va ser reiterada per Max Cahner i, com és ben sabut, l'assaig inaugurava la fructífera trajectòria d'Edicions 62.⁶ El mateix títol de l'obra de Fuster recuperava el que Vicens hauria volgut donar al seu llibre —*Nosaltres, els catalans*— però que per a evitar la censura es va transformar, per suggeriment de Josep Pla, en *Notícia de Catalunya*.⁷ Fuster no es va estar d'afirmar-ho de manera explícita: «Que si titulo *Nosaltres, els valencians*, calcant l'expressió primitiva amb què l'historiador gironí volia batejar la seva *Notícia*, és ben deliberadament. Hi busco un paral·lel, i perdoneu-me l'audàcia». Però tot seguit Fuster matisava la semblança entre les dues obres: «Un paral·lel: no pas en el pla ni en el criteri, però fonamentalment en la intenció última».⁸ La «intenció última» estava relativament clara, i podia entendre's com una introspecció col·lectiva, a partir de la història, que ha-

4. Josep MELIÀ (1967), p. 21-22.

5. Jaume VICENS VIVES (1954), «Pròleg», a *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Àncora, p. 13, citat per Enric PUJOL I CASADEMONT (2020), *Jaume Vicens Vives: Semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 26-27.

6. Antoni FURIÓ (2013), «Cinquanta anys de *Nosaltres els valencians*», a Ferran CARBÓ i Francesc PÉREZ MORAGÓN (ed.), *Sobre 'Nosaltres, els valencians'*, València, Publicacions de la Universitat València, p. 192-193.

7. Josep M. MUÑOZ i LLORET (1997), *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, p. 244.

8. Joan FUSTER (1977), *Nosaltres, els valencians*, Barcelona, Edicions 62, p. 20 (edició original 1962). Sobre la influència de l'obra de Vicens, Antoni FURIÓ (2012), «*Nosaltres, els valencians* i *Notícia de Catalunya*, Fuster i Vicens, cara a cara», *Serra d'Or*, núm. 626 (febrer), p. 22-25, i Antoni FURIÓ

via de crear una consciència de catalanitat compartida. Una altra cosa era el «pla» i el «criteri». Si per pla entenem l'estructura de l'obra i per criteri la identificació de les dinàmiques històriques, la reserva de Fuster estava justificada. *Nosaltres, els valencians* —ho veurem tot seguit— es diferencia de *Notícia de Catalunya* en la perspectiva com s'interpreta el passat. Menys reticent sembla Fuster davant *Els mallorquins*. En el pròleg només es refereix a les possibles mancances erudites de l'obra, que no entelarien la seva eficàcia com a «sinopsi clara, resoluda, puntualitzadora». Al capdavant, la virtualitat del llibre de Melià era crear «consciència». «No li podem demanar més», conclouïa Fuster.⁹

El que resulta evident és que l'assaig valencià i el mallorquí, formalment, reprodueixen l'estructura tripartida de *Notícia de Catalunya*, però amb divergències. Vicens articula la seva exposició en tres grans apartats definits amb un títol evocador: «Els elements», «Les il·lusions» i «Les dificultats». En el primer tracta d'identificar els fenòmens estructurals, de molt llarga durada, una mena d'història immòbil, que a la manera braudeliana representarien la geografia —Catalunya com a espai fronterer i terra de pas— i certes realitats socials que es perpetuarien en el temps. Aquest factor seria «el corrent de base, una mena de plasma històric produït per fets geogràfics, racials, econòmics i socials primaris». Sobre aquesta base actuaria «la mentalitat social activa i operant a cada recollada del temps». La combinació d'aquests dos elements explicaria el «mecanisme històric de Catalunya».¹⁰ Els capítols continguts en aquesta part inclouen una crítica del pairalisme tradicional però també una visió de la pagesia com a arrel de les «virtuts ancestrals» i, molt especialment, el capítol «Prohomia i gent de bé», on passa revista a les successives minories dirigents del país: l'aristocràcia feudal, els prohoms medievals i la menestralia ascendent, per acabar en la «gent de bé», és a dir, la burgesia emprenedora, industrial, la que triomfà a europeïtzar el país i crear una consciència col·lectiva.¹¹ Aquesta part es clou amb el paper històric de l'Església en el naixement i la continuïtat de la identitat catalana.

Nosaltres, els valencians s'articula, de manera paral·lela, en tres parts: «Els fets», «Les indecisions» i «Els problemes». Ara bé, «Els Fets» de Fuster no equivalen a «Els elements» de Vicens. En l'assaig valencià, els fets són moments i processos històrics concrets, des de la conquesta de Jaume I i la colonització catalana fins al segle XIX, aquesta part està molt centrada en les contradiccions socials que generaven el que Vicens anomenava «mecanisme històric». Fuster no centra

(2012), «*Nosaltres els valencians*, cinquanta anys després», a Antoni MARTÍ I MONTERDE i Teresa ROSELL NICOLÀS (ed.), *Joan Fuster: Figura de temps*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2012, p. 13-50.

9. Joan FUSTER (1967), «Pròleg», a Josep MELIÀ, *Els mallorquins*, p. 14 i 17.

10. Jaume VICENS VIVES (1995), *Notícia de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, p. 24 (edició original 1960).

11. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 36 i 61-71.

aquesta dinàmica en factors mentals o geogràfics de caràcter immutable: el regne, el país, és un producte de la història iniciada al segle XIII i no resultat de cap condicionament natural o ahistòric. Podria trobar-se un cert paralelisme —per reprendre la fórmula del mateix Fuster— en el «dualisme» valencià que oposava l'interior muntanyenc i les planes de la costa. Ara bé, per a Vicens la muntanya i el litoral són «tots dos íntegrament catalans».¹² De fet, veu la muntanya com una mena de reserva activa de la catalanitat, en un sentit conservador. El litoral, més actiu, està exposat tanmateix a un «mestissatge» perillós per manca de seny. En Fuster és tot el contrari: l'interior, pobre, castellanitzat i històricament retardatari —terra del feudalisme aragonès— és un contrapès feixuc del litoral, el món progressiu de les ciutats i les hortes, que determinava la catalanitat del país. Així, «les comarques aragonitzades s'establien, en general, sota un règim de feudalisme, per contrast amb les catalanes, on l'organització va tenir un fonament més aviat burgès, i aquesta discrepància social hagué de produir més conseqüències inquietants».¹³ Era una interpretació del passat que tenia les seues arrels en la Renaixença, en el millor Llorente,¹⁴ i que va ser reelaborada per Fuster a la llum de les noves concepcions de la història social. Tampoc trobem en *Nosaltres, els valencians* una recerca sistemàtica en el passat de les «minories selectes» que, segons Vicens, es van succeir en el fracàs col·lectiu fins a arribar als industrials i polítics del segle XIX. Fuster es refereix escadusserament a les «minories dirigents» valencianes —o fins i tot a les «classes dirigents»—¹⁵ però en un sentit que respon més a les lectures de la historiografia marxista que no a les concepcions elitistes que impregnen la interpretació de Vicens.¹⁶

La proposta de Melià, al seu torn, és deutora dels dos assaigs precedents. Com Fuster, titula la primera de les tres parts «Els fets» i, efectivament, hi tracta els períodes històrics que van definir Mallorca a partir de la conquesta de Jaume I fins al segle XIX, passant pels conflictes socials i per l'enfrontament entre la ciutat i la part forana, de manera similar a l'apartat que Fuster dedicava a l'oposició entre València i el seu regne. Fins i tot es corresponien els títols dels capítols: «L'anatomia d'un llinatge» de Fuster —que incloïa l'apartat «Acta de naixement»— es reproduïx en Melià com a «Acta de naixement», mentre que a l'època contempo-

12. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 28.

13. Joan FUSTER (1977), p. 30-31.

14. Pau VICIANO (2005), *El regne perdut: Quatre historiadors a la recerca de la identitat valenciana*, Catarroja i Barcelona, Afers, p. 41-47.

15. Joan FUSTER (1977), p. 87 i 124.

16. El concepte de «classe dirigent», en *Nosaltres, els valencians*, encara no podia atribuir-se a una lectura directa de Gramsci, que seria un poc posterior, segons precisa Ferran ARCHILÉS (2011), «De gent que anomenen classes subalternes». La influència d'Antonio Gramsci en Joan Fuster i la seua reflexió sobre el País Valencià», *L'Espill*, núm. 38, p. 140-154.

rània es denomina «Els pressupòsits actuals» en els dos assaigs. La semblança dels dos territoris, en tant que regnes creats a partir de la conquesta, amb una trajectòria històrica que no havia culminat en una afirmació col·lectiva equivalent a la de Catalunya, donava més força d'atracció al model de Fuster. Evidentment, la trajectòria pròpia de Mallorca, començant per la mateixa insularitat, l'experiència del regne privatiu o la qüestió xueta, marcava diferències en l'estructura de l'assaig de Melià respecte a *Nosaltres, els valencians*. En aquest sentit, l'oposició entre la Ciutat i la part forana, tot i ser semblant —com hem dit adés— a la que separava la ciutat de València del seu regne, adquiria en la història mallorquina un caràcter més determinant. De fet, la dinàmica entre una capital aristocràtica i conservadora enfrontada a un camp d'aspiracions populars, tots dos d'origen català, té en *Els mallorquins* una funció equivalent al dualisme valencià, encara que desplaçada de l'aspecte nacional al social. «La dualitat entre “ciutat” i “part forana” [deia Melià referint-se a la situació que s'inicia al segle XVII] no plantejarà greus conflictes externs, però servirà interiorment la gran tensió i la virulència de sempre.»¹⁷ De la mateixa manera, el provincianisme i les mancances de la Renaixença eren aspectes comuns a valencians i mallorquins que Melià tracta en aquesta primera part. Fins i tot hi dedica una «Nota sobre “Balears”», és a dir, sobre la denominació de les Illes, que reproduïa la «Nota sobre “Levante”» de Fuster.¹⁸

En *Notícia de Catalunya*, una vegada establerts els factors permanents que havien creat i renovat constantment la identitat catalana, aquella «voluntat d'ésser», Vicens aborda la dimensió política del fenomen en la segona part, titulada «Les il·lusions». D'entrada, elevant el pactisme a factor determinant de la formació de Catalunya, en caracteritzar les relacions feudals com la seva forma primigènia. Des d'aleshores el pactisme formarà part de la visió catalana de la política i la societat. Afavorirà així l'estabilitat social del país, però també es projectarà en les agregacions territorials on s'inseria Catalunya. En aquest sentit, la Corona d'Aragó era «una de les construccions més reeixides de la política catalana de totstemps», desautoritzant la reticència que hi havien mostrat els historiadors romàntics. Més encara, per a Vicens, la Corona d'Aragó era alhora «una de les més fecundes solucions del nostre intervencionisme en el complex món hispànic».¹⁹ L'al·lusió al marc peninsular no es limitava a incloure les terres aragoneses: de fet, tota aquesta part de *Notícia de Catalunya* era una reflexió sobre l'encaix de Catalunya en Espanya. Així, el model de pactisme i delegació de poder català hauria

17. Josep MELIÀ (1967), p. 62.

18. L'única diferència era que Melià havia situat aquestes darreres reflexions en la part d'«Els fets», mentre que en *Nosaltres, els valencians* s'inclouen en els blocs dedicats a «Les indecisions» i «Els problemes».

19. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 111.

permès la unió dinàstica dels Reis Catòlics i, posteriorment, l'imperi de Carles V i, ja amb dificultats, la monarquia hispànica dels Habsburg. En el fons, «Castella es feia Espanya a la seva guisa» a causa del desequilibri objectiu, començant per la demografia, entre els dos territoris.²⁰ Per a Vicens, la desfeta de 1714, amb la igualtat teòrica respecte als castellans, obria als catalans les portes a l'intervencionisme econòmic a Castella i Amèrica. «Catalunya marxà a la punta d'aquest moviment de redreç, i, d'incògnit, preparà una nova Espanya al seu gust».²¹ Aquest «intervencionisme pràctic» quedaria estroncat per la invasió francesa i les tensions polítiques posteriors, derivades en gran mesura de la imposició del liberalisme jacobí sobre una societat retardada. Però la tasca de modernitzar una Espanya on Catalunya tingués un paper determinant va ser continuada pels industrials i els polítics del segle XIX i de l'inici del XX. La incomprensió castellana —«no hi hagué encaixada afectuosa» a la mà oferta pels catalans— hauria de cancel·lar aquest projecte. I així, Vicens clou «Les il·lusions» amb una renovació de la proposta: veient que el joc de la catalanitat és inseparable d'un intervencionisme hispànic, són molts els qui es pregunten si ja no és hora que Catalunya tingui la plena responsabilitat d'organitzar la seva o les seves parcel·les d'Espanya i de plantejar amb Castella un programa comú per a tots els pobles peninsulars.²²

En *Nosaltres, els valencians* no trobarem res que s'hi assembli. La segona part de l'assaig, amb el títol de «Les indecisions», se centrava en els factors que han entrebancat la construcció d'una societat valenciana vertebrada i amb una consciència nacional pròpia, lligada a les seves arrels catalanes. D'entrada, la presència de minories d'origen aragonès, castellà o murcià dins dels límits del País Valencià, no immigrants a les terres catalanoparlants sinó presents pels atzars històrics i administratius, es veu com un «llast» que complica el fet valencià. Si Fuster hagués compartit les idees de Vicens sobre la «hispanitat essencial de Catalunya»,²³ i per extensió del País Valencià, l'existència d'aquesta realitat valencianocastellana podria haver servit de pont en l'entesa entre Catalunya —o els Països Catalans— i Castella. Més encara, Vicens veia en aquesta dualitat originària una manifestació, a escala territorial menor, del federalisme constitutiu de la Corona d'Aragó. Fuster no veia clara aquesta interpretació federalista de cara al futur: «Personalment, però, no hi crec gaire», deia. Feia massa temps que s'havia perdut i «hauríem d'inculcar-lo a gent que està feta a l'hàbit contrari, tan exitosament fomentat pel jacobinisme espanyol».²⁴ De fet, Fuster considerava aquesta dualitat un factor que,

20. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 123.

21. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 131.

22. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 136.

23. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 136.

24. Joan FUSTER (1977), p. 112.

històricament, ha servit per a distorsionar la identitat catalana del país i fomentar la idea d'un bilingüisme constitutiu valencià que legitimava la «dimissió lingüística». Davant el caràcter insoluble d'aquesta dualitat, Fuster propugna una acomodació raonable i respectuosa que no enterbolís l'«autenticitat» catalana del poble valencià. Una acomodació, doncs, en un País Valencià reintegrat, com a projecte nacional, en un marc català i no en cap horitzó hispànic.

Una altra de les «indecisions» de *Nosaltres, els valencians* que no tenia equivalent en *Notícia de Catalunya* era la del particularisme. L'assaig de Vicens se centrava en el Principat, mentre que l'al·lusió als altres territoris catalans era circumstancial —la creació del regne de València i la seva constitució dual— o limitada al pròleg a la primera edició, on demanava una contribució complementària de valencians i mallorquins a la introspecció avançada des de Catalunya. En canvi, des de la perspectiva valenciana, una qüestió fonamental era explicar històricament per què, a partir de la catalanitat originària, s'havia desenvolupant una identitat particular, valenciana, que acabaria veient-se com a incompatible amb la catalana. Fuster resseguia els grans trets d'aquest procés identitari que seria confirmat i precisat per estudis posteriors.²⁵ També s'allunyava de Vicens en la valoració tan positiva que aquest havia fet del segle XVIII. En *Notícia de Catalunya* el creixement econòmic eclipsa l'impacte de la desfeta política i de la persecució de la llengua catalana. L'emigració de catalans a Castella i el comerç amb Amèrica representen —segons l'historiador gironí— un «intervencionisme pràctic» que equivalia a la «conquesta d'Espanya». Que el país hagués perdut les seves institucions d'autogovern i que la llengua pròpia hagués estat foragitada dels usos oficials i literaris no entrava en aquest còmput més aviat voluntarista. Res de més allunyat del pensament de Fuster. En *Nosaltres, els valencians* el segle XVIII es veu, certament, com l'època del creixement econòmic i dels assoliments culturals. Una afirmació com «L'embranchada del XVIII preparava el terreny a la industrialització» ho sintetitza perfectament.²⁶ També en el terreny de la cultura: tot i no tenir «la virulència criticista ni el nervi escèptic» de la Il·lustració europea, «la modesta *Aufklärung* local responia a les exigències del temps» de manera «molt digna».²⁷ Fuster, com Vicens, no s'afegia als laments jocfloralescos per la pèrdua dels Furs, però no deixava de considerar que amb la seva abolicció «el català deixa d'ésser la llengua oficial dels organismes polítics i administratius del regne: és expulsat, doncs, de l'últim reducte “públic” que li quedava». D'aquesta manera, «La política

25. Vegeu l'estudi monumental d'Agustín RUBIO (2012), *El patriciat i la nació: Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*, Castelló i Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2 v., i el llibre de Vicent BAYDAL (2016), *Els valencians, des de quan són valencians?*, Barcelona i Catarroja, Afers.

26. Joan FUSTER (1977), p. 98.

27. Joan FUSTER (1977), p. 87.

d'assimilació lingüística patrocinada pels Borbons tindrà el seu èxit».²⁸ I més que lingüística: nacional. «Mai com en el XVIII els valencians [deia] no s'han esforçat tant per "integrar-se" en la proposta "nacional" que els era feta des del "centre".» Per a concloure que, al Set-cents, «Espanya ja no és solament una idea d'erudits».²⁹ En això consistia l'«Esforç centrípet» que donava nom a un dels capítols d'aquesta segona part de l'assaig. Així doncs, la visió optimista del segle XVIII de Vicens, centrada en l'economia i en una mena de precedent de l'intervencionisme burgès del Dinou, contrasta amb les ombres que Fuster assenyala com a amenaces per a la llengua i la consciència nacional.³⁰

Pel que fa a *Els mallorquins*, després del recorregut per la història de l'illa, Melià continua amb una segona part clarament deutora de Vicens, fins i tot en el títol: «Els elements». D'aquesta manera, Melià segueix ací el model de la primera part de *Notícia de Catalunya*, sobretot pel que fa al repàs de l'actuació de les diferents classes o estaments que han donat el to —mancat, però— de la història illenca. La referència a Vicens hi és explícita, malgrat que sigui per a adduir les peculiaritats de la història de Mallorca: «No cal insistir en el sentit en què Vicens Vives afirmava que Catalunya és un poble de pagesos. Però en el nostre cas [matisava Melià], ni tan sols històricament podríem fer una afirmació tan general, perquè ja hem vist la tensió que tostemps ha existit entre la ciutat i la part forana».³¹ Aquesta objecció responia a un dualisme privatiu de Mallorca, però on sí que coincidia amb l'historiador gironí era a considerar la pagesia com una reserva vital que regenerava la Ciutat, tant en l'aspecte econòmic com en l'identitari: «I serà en part aquesta migració interior envers la capital la qui permetrà de mantenir l'aspecte mallorquí de la Ciutat de Mallorca». Així, «es reproduïx per tant el fenomen estudiat per Vicens i Vives. La saba que el camp va aportant a la ciutat és la que rejoyeneix les estructures socials de Palma».³² El que no podia fer la pagesia, després de les desfetes històriques i de la subordinació als propietaris urbans, era assumir cap «empresa comunitària». De Vicens, doncs, Melià pren la idea de l'aportació pagesa a «un sentit social col·lectiu», mentre que de Fuster, ni que fos implícitament, adoptava la idea —com «a la resta dels països catalans», és a dir, al País Valencià— d'una «traïció burgesa» contrapesada per la saba genuïnament mallorquina de la pagesia.³³ El contrast amb *Notícia de Catalunya* es fa palès

28. Joan FUSTER (1977), p. 144.

29. Joan FUSTER (1977), p. 204.

30. Amb matisos, però. Malgrat la nova estructura borbònica, la vitalitat de la societat valenciana asseguraria la continuïtat de la llengua i d'una identitat pròpia que enllaçaria amb la Renaixença. Joan FUSTER (1977), p. 115.

31. Josep MELIÀ (1967), p. 103.

32. Josep MELIÀ (1967), p. 107.

33. Josep MELIÀ (1967), p. 110.

de nou en la valoració de la menestralia. En Vicens era una mena de contrapès als revoltosos obrers —especialment els d'origen immigrant— i, al capdavall, un estadi cap a l'ascens social pels mèrits del treball.³⁴ En *Els mallorquins* la història de la menestralia era la del fracàs polític i del tancament oligàrquic —i anti-xueta— dels gremis. En el present, només la seva «indeclinable fidelitat al mode de vida tradicional» els convertia, juntament amb els pagesos i els nous treballadors del turisme, en «la incògnita i l'esperança del demà mateix».³⁵ Tampoc no en sortia ben parada l'Església ni l'aristocràcia illenca. Lluny de les virtuts que Vicens havia atorgat a la «jerarquia feudal», que al capdavall «complí la seva tasca històrica»,³⁶ l'aristocràcia mallorquina era «una noblesa sense arrel»,³⁷ producte de l'ennobliment de la burgesia urbana, que entraria en decadència al segle XIX, renunciant al seu protagonisme social. El problema era que aquesta aristocràcia no va ser substituïda per una veritable classe dirigent. «La desaparició de la noblesa entronitzà una burgesia endarrerida i mancada de tota tradició cívica i cultural. En lloc de la “gent de bé”, dels industrials i polítics, aparegué una nova “classe ociosa” [que] despersonalitzà el país introduint la castellanització com a fet diferencial i com a manifestació de riquesa.»³⁸ Evidentment, aquestes diferències de *Nosaltres, els valencians* i d'*Els mallorquins* respecte a *Notícia de Catalunya* reflectien la trajectòria històrica divergent i les diferències sociològiques entre País Valencià i Mallorca respecte al model més reeixit del Principat. Però no sols, com pot veure's en la intencionalitat i la manera d'abordar el passat per explicar el present.

Això ja es fa palès en la part final dels tres assaigs. Vicens engloba amb el títol «Les dificultats» els capítols dedicats a les revolucions i a les disquisicions sobre la psicologia col·lectiva dels catalans. Però sobretot n'inclou un —«Els catalans i el Minotaure»— que evidencia millor que cap altre el projecte cívic —i polític— de *Notícia de Catalunya*. El «Minotaure» representa el Poder (amb majúscula), l'Estat, i Vicens recorre la història catalana per concloure: «Hi ha pobles que hi estan familiaritzats, d'altres que no saben com fer-s'hi. Aquest darrer és el cas històric de Catalunya».³⁹ En lloc d'una veritable «voluntat de Poder», els dirigents catalans s'havien acontentat amb el pactisme. En arribar a l'època contemporània, aquesta

34. «Però, àdhuc en els dies més virulents de la lluita social a casa nostra, la menestralia ha estat un coixí tou que ha esmorteït la força de la topada entre les dues classes en pugna.» Els mèrits no sols corresponien a l'aplicació en el treball sinó també a un cert darwinisme social, atès que la menestralia «Ha estat un conducte fàcil d'encimbellament de les famílies amb aptituds biològiques i intel·lectuals. ¿Quantes nissagues catalanes podrien refer l'itinerari social de llurs avantpassats en aquesta forma: pagès-obrer-menestral-empresari? Ben segur que serien moltes». Jaume VICENS VIVES (1995), p. 53.

35. Josep MELIÀ (1967), p. 117.

36. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 62.

37. Josep MELIÀ (1967), p. 117.

38. Josep MELIÀ (1967), p. 121.

39. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 139.

aversió al poder polític explicava tant la inhibició de la burgesia davant l'aparell estatal, com les pulsions anarquistes de la classe obrera. La generació de Prat de la Riba va demostrar la seva competència com a administradors i governants. Però només dins de Catalunya. La proposta de Vicens és que la burgesia industrial esdevingui una veritable classe dirigent, que ocupi el «palau» del Poder i en manegi «les palanques». Però de quin estat? Vicens rebutja taxativament les velleïtats separatistes que encara pervivien en el nacionalisme resistent. I ho fa amb un brutal sentit comú, en comparar Catalunya amb Castella i França: «Els nostres recursos demogràfics i econòmics —àdhuc a darrera hora, morals— són molt inferiors. Cal tenir en compte aquesta *impotència coercitiva* de Catalunya abans d'engrescar-nos en accions redemptores». ⁴⁰ L'Estat, doncs, és l'espanyol i el que es proposa és la intervenció dels catalans en l'administració i la política d'Espanya. No cal dir que no trobarem res de semblant en Fuster. *Nosaltres, els valencians*, acaba amb «Els problemes», però aquests són la manca d'una política pròpia derivada del retard d'una societat rural i del provincianisme. La crida, no tan explícita com la de Vicens, és la de «fer país», vertebrar, modernitzar i dotar d'una consciència pròpia les tres províncies claudicades en el marc d'una catalanitat compartida. I en aquest sentit, l'assaig es clou amb unes «Consideracions sobre la Renaixença», que són també una visió del fracàs d'una política valenciana en clau pròpia. Els intents de preguera foren esperançadors, però incapaços de «somoure el “sucursalisme” que dominava la vida pública valenciana». ⁴¹

Els mallorquins, per la seva banda, se situa entre *Nosaltres, els valencians* i *No-tícia de Catalunya*. Com Fuster, Melià no planteja la intervenció política en l'Estat espanyol com el projecte dels mallorquins. Però, de manera semblant a Vicens, entre «Els problemes» que tanquen l'assaig dedica un capítol a les «Anotacions sobre un caràcter», a esbossar una psicologia col·lectiva basada, però, en realitats socials i, per tant, transformable. ⁴² En aquest sentit, per l'ancoratge de les mentalitats en la realitat històrica, està més a prop de Fuster que de l'historiador gironí, que encara donava credibilitat explicativa a abstraccions genèriques com el «seny» i la «rauxa». Melià també coincideix amb l'assagista suecà a remarcar la marginalitat de Mallorca i la pervivència de la identitat catalana, però dedica poca atenció —segurament per manca d'estudis— al procés de creació d'una identitat mallorquina particularista. L'aportació més original d'*Els mallorquins* rau en el capítol que dedica, com a «problema», a l'emergència recent d'un nou

40. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 179.

41. Joan FUSTER (1977), p. 233.

42. «No crec que els caràcters del poble siguin quelcom d'immutable. Bé al contrari, penso que tot és susceptible de canvis i que, a més a més, la personalitat s'ha anat formant com a conseqüència d'un grupat de factors concrets», Josep MELIÀ (1967), p. 168.

protagonista col·lectiu en «Una teoria de la classe ociosa». Aquesta classe és una burgesia que renega de les seves arrels pageses. Melià hi veu un factor de castellanització: «El burgès mallorquí es castellanitza per distingir-se del pagès» i, per tant, és un element de pèrdua de la identitat mallorquina.⁴³ Si bé s'havia tractat d'un fenomen limitat, les noves circumstàncies de l'illa, les transformacions provocades pel turisme, han ampliat aquest sector i la seva influència en la societat.

En aquest sentit, hi ha en *Els mallorquins* una ansietat, un sentit d'urgència, que no es fa notar en *Notícia de Catalunya* ni en *Nosaltres, els valencians*. La narrativa històrica de Fuster i de Melià és «amarga» en la mesura que cerquen en un passat mancat l'explicació d'unes societats subalternes i sense consciència. La motivació per a escriure *Nosaltres, els valencians* va ser —com confessa l'autor— buscar «les causes i els efectes del nostre fracàs com a “poble”».⁴⁴ Melià veu el passat de l'illa com un procés mancat: «Mallorca no és altra cosa que una història fugaç d'un segle curt de glòria relativa i sis-cents anys de llarga decadència fins abocar en el present».⁴⁵ Vicens, en canvi, se situa en una societat que ha reeixit raonablement a afirmar-se de manera col·lectiva, moderna i europeïtzada, i a la qual només manca, segons l'historiador, voluntat d'intervenir en el poder polític, en el nivell més alt. Malgrat les «dificultats» al·legades, no deixa de ser una narrativa confiada en el futur del país. Ni la «voluntat d'ésser» ni la llengua semblen amenaçades. Tampoc expressa Fuster cap temença per la llengua, almenys en l'adhesió del poble. Segurament, als anys cinquanta, quan es van pensar i escriure *Notícia de Catalunya* i *Nosaltres, els valencians*, els processos de substitució lingüística, vinculats a la immigració castellanoparlant i a l'impacte dels mitjans audiovisuals, encara no s'havien engegat. El mateix Fuster considerava que el carrer garantia l'aprenentatge del català als pobles i les ciutats valencianes.⁴⁶ Encara estava lluny el toc d'alerta d'*Ara o mai* (1981). A Mallorca la situació va ser ben aviat una altra: en la primera meitat dels anys seixanta l'impacte del turisme ja havia sotragat l'estructura social tradicional de l'illa. Això tenia algunes conseqüències positives en el terreny econòmic i dels costums,⁴⁷ però alhora hi havia el perill creixent de la

43. Josep MELIÀ (1967), p. 182.

44. Joan FUSTER (1977), p. 9.

45. Josep MELIÀ (1967), p. 66.

46. Joan Fuster encara ho escrivia així deu anys després de *Nosaltres, els valencians*, a la seua edició de les «Restriccions mentals», a *Serra d'Or*: «En estendre's la moda castellanitzant a les famílies acomodades del món rural, els infants víctimes de la maniobra eren —i són— reabsorbits pel vernacle rutinari en les relacions del carrer. Si ciutats de la mida de València presenten, d'un temps ençà, la superfície grotesca d'una quasi dimissió lingüística, la cosa es deu, en bona part, al fet que els nanos surten poc, o no surten gens, al carrer». Joan FUSTER (1972), «Importància del carrer», *Serra d'Or* (octubre), p. 35.

47. Així, «cal admetre que ha estat el turisme el qui ha alliberat les illes de la misèria secular que quasi sempre havia afectat la gran majoria de la població del país. I ha estat precisament el turisme, i només ell, el qui ha consumat la subversió burgesa». Josep MELIÀ (1967), p. 99.

despersonalització, sobretot d'abandó de la llengua. Mallorca es trobava en «un present que, si econòmicament és optimista, encara que no tant com la gent del país creu, potser sigui l'estilet en mans d'un foll: la solemne ocasió del suïcidi col·lectiu del nostre poble». ⁴⁸ De fet, la «classe ociosa» es va veure ampliada amb la nova burgesia sorgida del sector turístic, que continuava distingint-se socialment, sobretot a Palma, amb l'abandó del mallorquí. Si la situació no s'invertia —pro- nosticava Melià—, en seguir l'exemple de la nova burgesia, «serà tot el país el que d'aquí a trenta anys s'haurà castellanitzat». ⁴⁹

Les diferències entre els tres assaigs, doncs, reflectien, d'una banda, les trajectòries històriques particulars de cada territori, i en aquest sentit *Els mallorquins* havia de trobar un pol d'atracció poderós en l'obra de Fuster. De fet, Melià va prendre la decisió —diguem-ho així— d'escriure un *Nosaltres, els mallorquins* i no una *Notícia de Mallorca*. Però d'altra banda el moment històric en què es va escriure cada llibre aproxima l'assaig de Vicens Vives —especialment en la reedició de 1960— i el de Fuster, en la mesura que no podien reflectir les grans transformacions demogràfiques i socials que, a partir de la dècada següent, semblarien dubtes sobre el futur de l'idioma i, per extensió, de la identitat nacional. En canvi, només cinc anys després de *Nosaltres, els valencians*, la reflexió de Melià es fa resò d'un clima amenaçador per a la pervivència de la llengua catalana i de la personalitat illenca. ⁵⁰ Més encara: els tres llibres es diferencien també en la visió que els autors tenien del passat, en la manera d'explicar la realitat present a través dels factors històrics. I igualment es diferencien pels lectors a què estaven destinats i, al capdavant, pels projectes cívics o polítics que se'ls proposaven.

No pot discutir-se la importància de Vicens en la renovació de la historiografia catalana —i espanyola—, que va suposar situar-la en els corrents renovadors de la història social i econòmica, deixant de banda explicacions tradicionals d'arrel romàntica fortament ideologitzades. ⁵¹ Ara bé, com bé remarca Fuster en el seu pròleg a *Els mallorquins, Notícia de Catalunya*, tot i ser obra d'un historiador consagrat —de «sumptuosa graduació universitària»—, no era «una monografia togada i professional». ⁵² Com tampoc, per motius més obvis, *Nosaltres, els valencians*. En un assaig amb una explícita intencionalitat cívica, Vicens recorre encara

48. Josep MELIÀ (1967), p. 66. Més avant insistia en l'impacte negatiu del turisme, «la lluita interna s'orienta ara per ara cap a la despersonalització, a la pèrdua dels caràcters diferencials regionals, al desarrelament, al materialisme, a l'egoisme i al desinterès polític entès com a despreocupació pels quefers públics» (p. 188).

49. Josep MELIÀ (1967), p. 138.

50. El context històric que explica la preocupació de Melià i la relació del seu assaig amb *Nosaltres, els valencians* han estat estudiats per Gabriel ENSENYAT PUJOL (2002), p. 175-208.

51. Vegeu les biografies intel·lectuals sobre Jaume Vicens Vives de Josep M. MUÑOZ I LLORET (1997) i d'Enric PUJOL I CASADEMONT (2020).

52. Joan FUSTER (1967), «Pròleg», a Josep MELIÀ, p. 12.

a elements explicatius —ni que siguin metafòrics— que estaven més enllà de l'anàlisi econòmica i social, de caràcter psicològic pràcticament immutable, quasi podria dir-se'n essencialistes. La recerca d'una «essència col·lectiva», d'una «mentalitat que ens caracteritza dins la Societat Occidental», les referències als «batecs més ocults de l'ànima del poble» o a «l'eterna crida de la sang», per esmentar només el pròleg a l'edició de 1960, són plantejaments, potser retòrics, però que no deixen de remetre a concepcions menys modernes —per dir-ho així— que les dels seus estudis acadèmics. Per contra, Fuster, que no era un historiador professional, es mostra més distanciat de les explicacions psicologistes, centrant-se en les realitats socials històriques, especialment en les contradiccions i les tensions socials que es trobaven en la base dels processos culturals i identitaris.⁵³ Com ell mateix exposava en el pròleg a la segona edició de *Nosaltres, els valencians*, «he tractat de subratllar, sempre, davant cada episodi concret, la trama de les tensions i dels antagonismes socials —demogràfics i de classe, econòmics i de cultura— que podien facilitar-ne l'explicació o el sentit». I afegia, potser amb un orgull legítim: «Tampoc això no havia estat gaire freqüent, fins ara, entre nosaltres».⁵⁴ La referència entre velada i irònica a Marx —«un il·lustre barbut»— apunta a la recepció d'una historiografia marxista que tenia en Pierre Vilar un dels seus representants més influents.⁵⁵ A grans trets, aquesta orientació social de Fuster es retroba en *Els mallorquins*, fins i tot amb un interès encara major per analitzar, sociològicament, els canvis que s'estaven produint a l'illa en aquells moments. «Tot el que es faci o es digui [afirmava Melià] sense comptar amb l'estructura social és tant com no tocar de peus a terra». I això valia tant per a la sociologia com per a la història, que es justificava com a «instrument científic per a conèixer la configuració exacta d'una societat».⁵⁶

Una altra qüestió que, més allà d'una «intenció última» comuna, diferenciava els tres assaigs era la dels lectors a qui estaven destinats en primer lloc. Uns

53. En aquest sentit, l'assaig de Fuster era «molt més modern que *Notícia de Catalunya*, fins i tot de la segona edició que havia aparegut en 1960», atès que la «dimensió social i econòmica, material, s'imposa a la cultural i política», segons Antoni FURIÓ (2013), a Ferran CARBÓ i Francesc PÉREZ MORAGÓN (ed.), p. 198. En canvi, altres autors magnifiquen les semblances de les dues obres, en el sentit que vincularien la identitat col·lectiva a una «psicologia comuna», que en Vicens s'afirmava de «forma explícita» i en Fuster es faria de «manera implícita». Vegeu Antoni RICO (2010), «El diàleg inacabat entre Jaume Vicens Vives i Joan Fuster», *L'Espill*, núm. 34, p. 134-143.

54. Joan FUSTER (1977), p. 8.

55. L'interès de Fuster per l'obra de Vilar és anterior a la publicació de *La Catalogne dans l'Espagne moderne*, que data, com *Nosaltres, els valencians*, de 1962. Ja en 1961 lamentava no poder accedir als apunts dels cursos que l'historiador francès impartia en l'École Pratique des Hautes Études, de París. Pau VICIANO (2012a), «Un liberal addicte al *Manifest comunista*», a *De Llorente a Marx: Estudis sobre l'obra cívica de Joan Fuster*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 118.

56. Josep MELIÀ (1967), p. 27.

«lectors» que serien els protagonistes col·lectius de l'empresa cívica o política que aquests llibres tractaven d'estimular i orientar. Vicens escriu per a la futura classe dirigent que reprendria la tasca frustrada de la burgesia del segle XIX i XX i, especialment, dels joves industrials i polítics de la generació de 1901. Es tractava dels cadells de la burgesia que havien d'assumir la intervenció política, per a contribuir a transformar Espanya en un país modern, és a dir, liberal i europeïtzat on Catalunya pogués encaixar amb comoditat i tenir un protagonisme compartit amb Castella. Aquesta burgesia hauria de ser la versió actualitzada de les «minories selectes» que, des de la «jerarquia feudal» dels primers comtes fins a «la gent de bé» del Dinou, havien regit el destí de Catalunya.⁵⁷ El model era fortament elitista. Quan descriu l'ideal d'aquella societat abocada a l'empresa reformista, la identifica amb un «exèrcit disciplinat, orgànic, amb individus rectors, fortes minories dirigents i nombroses masses entusiastes».⁵⁸ La piràmide no podia ser més clara: a la base, les masses enardides —i obedients—, dirigides per una minoria selecta, al capdamunt de la qual se situaven individus excepcionals. Normalment, es considera que aquestes elits econòmiques i polítiques tindrien la missió de governar Catalunya quan arribés la democràcia. Però ni en 1954 ni en 1960 la fi del franquisme era una evidència. Pot pensar-se que l'exhortació de Vicens —diguem-ho així— a agafar el Minotaure per les banyes no exclouia el Poder vigent, la participació de la burgesia catalana en les institucions del règim franquista, fos quina fos la seva evolució a llarg termini. De fet, Vicens era un «home pont», amb bones relacions entre els sectors reformistes del règim, com els tecnòcrates de l'Opus Dei, i els de la resistència cultural catalanista.⁵⁹ En qualsevol cas, malgrat la desaparició prematura de Vicens, l'ideari de *Notícia de Catalunya* va inspirar el catalanisme pragmàtic i constructiu de la Transició.

Nosaltres, els valencians no podia dirigir-se a la mateixa classe social, de fet inexistent com a força social al País Valencià. L'assaig de Fuster és el resultat d'una llarga reflexió sobre les implicacions de la manca d'una veritable classe dirigent valenciana. L'estímul que va representar *Notícia de Catalunya* consistia, precisament, a explicar la trajectòria mancada del País Valencià respecte al model reeixit

57. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 62.

58. Jaume VICENS VIVES (1995), p. 70.

59. Aquest caràcter d'«home pont» podia tenir una lectura diferent. Josep Pla en deia: «Em seria difícil de dir quines són les seves idees socials i polítiques. Probablement no és més que un empíric l'únic dogma del qual és tenir el vent a l'esquena —un oportunista sistemàtic i complet [...]. Ara és l'ídol de tothom: dels frares de Montserrat, dels jesuïtes de Sant Cugat, de l'Opus Dei, dels capitalistes (Ripoll), dels socialistes, dels exiliats, dels cristians, dels estrangers antifranquistes. És un polític, i l'admiració que sento per ell és positiva. Vicens està cansat (avorrit) de fer de professor [...] ara vol fer una altra classe de carrera, més brillant, més espectacular. La popularitat el fascina. La política. Probablement té ambició. Això no és cap crítica», citat per Enric PUJOL I CASADEMONT (2020), p. 29.

del Principat. Un «fracàs com a poble» que havia tingut un moment decisiu en l'època contemporània, en frustrar-se la industrialització i la configuració d'una burgesia capaç de vincular els seus interessos a la creació d'una consciència nacional alternativa a l'espanyola. En aquestes condicions, el protagonista col·lectiu de les transformacions socials i nacionals havia de ser un altre: una nova intel·ligència formada per joves universitaris, cada vegada d'extracció social més popular, i d'altres ja interessats pel país.⁶⁰ El mateix 1962 que es publicava *Nosaltres, els valencians*, en l'«Homenot» que li va dedicar Josep Pla, Fuster exposava els destinataris primers i l'objectiu del seu projecte: deixar «en funcionament» i «en forma», al País Valencià, «uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure —o almenys d'intentar-ho— aquesta societat en perpètua somnolència digestiva».⁶¹ En aquest sentit, lluny de fer un plantejament elitista a la manera de Vicens, Fuster es dirigia a una mena d'avantguarda que, més endavant podien ser dirigents, però que no eren una minoria selecta que havia de manar sobre unes masses passives.⁶² Tot al contrari, la seva missió immediata era conscienciar, desvetllar les «classes populars» perquè estiguessin en condicions de prendre la seva pròpia «decisió de futur».⁶³ En *Els mallorquins* també es veien els joves universitaris, molts fills de pagesos, com un element transformador, tot i que la seva efectivitat estava limitada per les dificultats d'inserció en la vida illenca: «L'única emigració que avui segueix és la dels graduats».⁶⁴ Quedava, però, la «incògnita i esperança» del poble, format pels pagesos, els menestrals i els treballadors del turisme. Però la principal «incògnita» era la nova burgesia del sector turístic. Melià reconeixia que: «Avui per avui, l'exemple de la classe ociosa condueix a desmallorquitzar l'Arxipèlag».⁶⁵ Però alhora creia que aquesta tendència podia canviar —és «un factor mudable amb el temps»— i, en aquest sentit, trobava indicis esperançadors en la promoció dels seus fills al món universitari i de la

60. El terme *intel·ligència* seria més ampli que el de *intel·lectuals*, i en societats retardades —com la russa, l'espanyola o la del sud d'Itàlia— assumia les empreses modernitzadores que no havia dut a terme una burgesia massa feble. Vegeu Antonio GRAMSCI (2011), *¿Qué és la cultura popular?*, ed. a cura de Justo Serna i Anacleto Pons, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 116.

61. Informació biogràfica enviada per Fuster a Pla per a la redacció de l'«Homenot», recollit a Joan FUSTER (1997), *Correspondència I: Carner, Manent, Riba, Pla, Espriu, Villalonga*, ed. a cura de Francesc Pérez Moragón, València, Tres i Quatre, p. 277.

62. Pau VICIANO (2012b), «Joan Fuster: una obra cívica entre la història i la política», a Antoni MARTÍ i MONTERDE i Teresa ROSELL i NICOLÀS (ed.), p. 89-94.

63. Aquest projecte cívic, ja sota la influència de Gramsci, es reafirmaria com a via «nacional-popular». Pau VICIANO (2012a), p. 202-203.

64. «Desarrelats del seu món [concloïa] i de la seva societat, els universitaris mallorquins han estat absorbits massa vegades amb facilitat per societats que els tractaven amb una miqueta més d'atenció», Josep MELIÀ (1967), p. 169.

65. Josep MELIÀ (1967), p. 184.

cultura.⁶⁶ Com Fuster, no podia deixar d'assenyalar la castellanització —i per tant, despersonalització— de la burgesia autòctona, però alhora, de manera més pròxima a Vicens, confiava en un canvi d'actitud que la convertís en una classe dirigent capaç d'impregnar, per «òsmosi social», el poble illenc. «Els resultats de la crisi [concloïa Melià] depenen del pervindre de la “classe ociosa”, de les actituds ciutadanes que emprengui la burgesia de cara a l'esdevenidor.»⁶⁷

La «intenció última» que Fuster compartia amb Vicens es retroba en Melià. Tal com recordava l'assagista de Sueca en el pròleg a *Els mallorquins*, es tractava de saber «què som», explicar-ho coneixent «què érem» i, sobretot, projectar-ho cap al futur: «Què podem ser». ⁶⁸ En *Notícia de Catalunya* l'afirmació de la catalanitat es fa compatible amb la projecció hispànica. Vicens alertava de la «impotència coercitiva» de Catalunya per esvaïr qualsevol il·lusió separatista. Però no es tractava d'una resignació dictada pel realisme: l'historiador gironí remarcava no sols l'«essència hispànica» de Catalunya,⁶⁹ manifestada al llarg de la història, sinó també la «missió hispànica dels catalans», que consistia a europeïtzar Espanya i posar-se al mateix nivell que Castella i oferir un nou model de relació a la resta de pobles peninsulars. Vicens és el pensador de l'encaix de Catalunya en Espanya que, durant dècades, va ser l'ideari tant del catalanisme liberal com del socialista. En bona lògica, el seu pensament ha estat recuperat recentment pels sectors contraris a l'independentisme. En canvi, la «intenció última» de Fuster, en concretar-se, no podia estar més lluny de la de Vicens. La «decisió de futur» que proposava en *Nosaltres, els valencians* anava en «la direcció que hauria d'ésser i és llur únic futur normal: els Països Catalans, en tant que comunitat supraregional on ha de realitzar-se llur plenitud de “poble”». ⁷⁰ Les prevencions davant la censura imposaven aquests termes eufemístics, però el missatge estava clar: ni rastre de cap essència o missió hispànica del País Valencià. El passat i el futur dels valencians, doncs, són pensables al marge d'Espanya. Fuster, però, no aventurava cap fórmula política concreta dins o fora de l'Estat espanyol. En aquest sentit, el seu assaig era més cívic que no polític, mentre que Vicens apuntava cap a una intervenció més immediata en el poder. Ara bé, l'afirmació dels Països Catalans que feia Fuster no sols ampliava el marc territorial de *Notícia de Catalunya*, circumscrit al Principat, sinó que —com advertia Miquel Barceló— «aquesta nova catalanitat proclamada introduïa problemes entjosos dins els objectius tradicionals del catalanisme po-

66. «Actualment comptem ja amb una burgesia econòmicament potent, desitjosa de justificar-se socialment i amb provades ganes de guanyar pels seus fills la batalla de la cultura», Josep MELIÀ (1967), p. 189.

67. Josep MELIÀ (1967), p. 188.

68. Joan FUSTER (1967), «Pròleg», a Josep MELIÀ, p. 10.

69. «missió hispànica de la Catalunya del Vuit-cents», Jaume VICENS VIVES (1995), p. 133.

70. Joan FUSTER (1977), p. 109.

lític tal com havien estat formulats al final del segle XIX». És a dir: «descartava en el seu llibre qualsevol enteniment amb Espanya, contravenint un dels pilars essencials, almenys fins ara, del catalanisme com alternativa reformadora d'Espanya». ⁷¹ En *Els mallorquins*, per la seva banda, Melià no es mostra tan contundent com Fuster en el projecte dels Països Catalans, potser per intentar desactivar les reaccions anticatalanistes que ja s'havien produït en el cas valencià. Però, òbviament, remarca la catalanitat de Mallorca i, reivindicant també els seus «elements diferencials», defensa «la unitat de mallorquins, valencians i catalans». ⁷² Si aquesta perspectiva perifèrica acosta *Els mallorquins* a *Nosaltres, els valencians*, Melià fa també referències a una intervenció en el marc espanyol que casen millor amb la influència de Vicens. Així, veu possible que algun dia, si se superava el caràcter provincià, «els mallorquins sapiguem fer alguna cosa a part d'obeir de forma admirable, i puguem donar a Espanya, a part d'un patrimoni cultural propi, una empena comunitària de cap a la resolució dels afers col·lectius». ⁷³ És a dir, una contribució a reformar Espanya totalment aliena al plantejament de Fuster. Tot comptat, però, la reflexió de Melià, pel seu caràcter perifèric i la seva dimensió crítica —per les seves «veritats amargues», que en deia Fuster— se situava de manera clara en la línia de *Nosaltres, els valencians*. I Fuster així ho reconeixia explícitament en el seu pròleg:

Melià serà titllat, com jo, de «catalanitzant». [...] Però «catalanitzants» com som, els nostres llibres tendeixen a recalcar, al capdavant, que la «situació» no és idèntica a les Illes o al País Valencià que al Principat, i postulen consegüentment «solucions» privatives. Ningú no ens podrà retreure que no som «realistes»: és de la realitat més directa, la que ens envolta, que partim. Aquesta realitat —«mallorquina», «valenciana»— és la realitat catalana. I prou d'aquest color, per ara. ⁷⁴

71. Miquel BARCELÓ (2012), «Joan Fuster contra la fantasia armada», *L'Èspill*, núm. 40, p. 40-49.

72. Josep MELIÀ (1967), p. 146-147.

73. Josep MELIÀ (1967), p. 170.

74. Joan FUSTER (1967), «Pròleg», a Josep MELIÀ, p. 16.